

А. В. Мельник

Ландшафтознавство

ЛАНДШАФТОЗНАВСТВО – галузь *фізичної географії*, що вивчає природні територіальні й аквальні комплекси – [ландшафти географічні](#) суші, підводні ландшафти морів і океанів – та їхні морфологічні одиниці (ландшафтні місцевості, урочища і фації). Більші за ландшафт природні комплекси – фіз.-геогр. р-ни, області, краї та ін. – досліджує регіон. фіз. географія, геогр. оболонку як глобал. комплекс планетар. рівня – [землезнавство](#). Л. вивчає походження, розвиток, структуру, функціонування, динаміку та поширення ландшафтів, ландшафт. місцевостей урочищ і фацій, а також закономірності їхніх змін під впливом діяльності людини. Осн. розділи: теорія Л., методика ландшафт. дослідж., прикладне Л., регіон. Л. Теорія Л. розробляє систему понять, що розкривають суть і властивості досліджуваних об'єктів, обґрунтовує теор. принципи, методол. підходи та методи ландшафт. дослідж., виявляє закономірності генезису, розвитку та просторово-часової організації Л. та їхніх морфол. одиниць, закономірності взаємодії їхніх структур. частин – природ. компонентів і природ. територ. комплексів нижчих рангів та ін. Ландшафтні дослідж. ґрунтуються на використанні генетич., структурно-систем. та ін. підходів, порівнял., істор. та ін. методів. Теор. підрозділи: морфологія ландшафту (вивчає особливості горизонт., або морфол. структури ландшафтів, закономірності їхньої диференціації на місцевості, урочища і фації та взаємозв'язки між ними); динаміка ландшафту (досліджує зворотні зміни природ. територ. комплексів – добові, погодні, сезонні та ін., які пов'язані із вертикал. (вертикал. розміщення природ. компонентів ландшафту і взаємозв'язки між ними) та часовою (характер взаємодії в часі між природ. компонентами та морфол. одиницями) структурами ландшафту); еволюція ландшафту (вивчає особливості генезису та розвитку (направлені незворотні зміни) сучас. ландшафтів та їхніх морфол. одиниць); істор. Л. (досліджує закономірності змін ландшафтів, їх морфол. одиниць під впливом природ. чинників та діяльності людини за певний проміжок часу). Методика ландшафт. дослідж. розробляє організац. основи та метод. прийоми вивчення ландшафтів і їхніх морфол. одиниць. В організац. плані вона включає польові експедиц., напівстаціонарні та стаціонарні методи. Її основу складає картогр. метод. Широко використовують дистанц. (зокрема аерокосмічні), матем., геоінформ. та ін. методи. Метод. підрозділи: польове ландшафтне знімання, або картографування, аерокосмічні методи дослідж. ландшафтів, методика стаціонар. ландшафт. досліджень. Прикладне Л. розробляє

наук. основи рац. природокористування й охорони природи, опираючись на теор. положення і методику заг. Л. Осн. розділи приклад. Л.: агроландшафтознавство, меліорат. Л., рекреац. Л., урболандшафтознавство, ландшафтне планування, ландшафт. моніторинг, екол. Л., антропогенне Л., естетика ландшафту, конструкт. Л. Регіон. Л. досліджує ландшафти та ландшафтну структуру (просторове поєднання морфол. одиниць ландшафтів – місцевостей, урочищ і фацій) природ. (фіз.-геогр. р-нів, областей, басейнів тощо) та адм. (області, р-ни та ін.) чи госп. (екон. р-ни та ін.) регіонів. Крім того, в Україні набуло розвитку гірське Л., формуються ландшафтне лісознавство, ландшафтне болотознавство та ін. особливі напрями Л., пов'язані з вивченням специфіч. груп ландшафтів, а також напрям, пов'язаний з дослідж. підвод. ландшафтів. На межі Л. з *палеогеографією* розвивається палеоландшафтознавство, яке вивчає ландшафти, що існували в минулі доістор. часи, та їхню еволюцію; з [геохімією](#) – геохімія ландшафту, яка вивчає міграцію хім. елементів у ландшафтах; з [геофізикою](#) – геофізика ландшафту, що досліджує процеси функціонування природ. територ. комплексів методами *фізики*; [екологією](#) – *екологія ландшафту*. Л. тісно пов'язане з науками, що вивчають окремі природні компоненти та властивості ландшафтів, – [геологією](#), [геоморфологією](#), [кліматологією](#), [гідрологією](#), [біогеографією](#), [ґрунтознавством](#) та ін., які сприяють його розвитку та розширюють можливості для дослідж. Осн. джерело фактич. матеріалу в Л. – польові ландшафтні дослідж., які ґрунтуються на сукупності специфіч. прийомів і методів. Їх здійснюють в процесі експедиц. і стаціонар. робіт. Гол. завданнями експедиц. ландшафт. дослідж. є вивчення походження, структури та деяких рис динаміки і розвитку природ. територ. комплексів (фацій, урочищ, місцевостей і ландшафтів). Основу їх складають ландшафтне знімання – комплекс польових і камерал. робіт, які проводять з метою складання ландшафт. карт, і ландшафтне профілювання. У процесі ландшафт. знімання (розрізняють суцільне – на всій досліджуваній тер., на ключових ділянках і маршрутне) встановлюють межі природ. територ. комплексів, описують їхні найстійкіші риси, особливості вертикал. і горизонтал. (морфол.) структур та фіз.-геогр. процеси, що відображають тенденції їхньої динаміки та розвитку. Суттєву допомогу при цьому надає аналіз топогр. та ін. темат. карт, дешифрування косміч. і аерофотознімків, а також використання геоінформ. технологій. Ландшафтне знімання супроводжується збиранням зразків гірських порід, ґрунтів, гербарію, фотографуванням та складанням текст. характеристик досліджуваних природ. територ. комплексів. Гол. результат ландшафт. знімання – карти, що відображають ландшафтну структуру тер., тобто особливості простор. поширення фацій, урочищ, місцевостей, ландшафтів. Розрізняють заг.-наук. і прикладні ландшафтні карти. Ландшафтні карти належать до типол. карт. Об'єкти відображення на заг.-наук. ландшафт. картах: типол. природні територ. комплекси, які типово повторюються на певній тер., – фації, урочища і місцевості та їх класифікац. об'єднання (категорії) – види, роди, типи та ін. На дрібномасштаб. ландшафт. картах можуть бути зображені класифікац. об'єднання ландшафтів – види (підвиди), типи (підтипи) та ін. Легенди карт складають відповідно до

генет. класифікації природ. територ. комплексів. На базі заг.-наук. карт створюють прикладні ландшафтні карти: ландшафтно-меліорат., ландшафтно-рекреац., ландшафтно-екол. та ін. На ландшафт. основі створюють карти землекористування, інж.-геогр. карти для містобудування, охорони природи тощо. Укладають також ретроспективні (відображають зміни ландшафтів у минулому) та прогнозні (відображають природні та антропогенні зміни ландшафтів на майбутнє) карти. Виокремлюють дрібно-, середньо-, великомасштабне та детал. знімання. На дрібномасштаб. ландшафт. картах (1 : 1 000 000 – 1 : 500 000) зображують класифікац. групи (види, роди, типи, класи) ландшафтів, на середньомасштаб. (1 : 200 000 – 1 : 100 000) – місцевостей, на великомасштаб. (1 : 50 000 – 1 : 25 000) – місцевостей і урочищ, на детал. (1 : 10 000 і більше) – фації. Перші схемат. ландшафтні карти укр. земель, зокрема їх зх. частини, були опубл. [К. Геренчуком](#) 1964 (подав види та типи ландшафтів), 1966 (види місцевостей), 1968 (види ландшафтів і місцевостей Укр. Карпат) і 1972–81 у серії монографій, присвячених природі Зх. України (представлені види місцевостей). 1979 група фахівців геогр. факультету Київ. університету уклала ландшафтну карту всієї тер. України (1 : 25 000 000), на якій зображено види та підвиди ландшафтів, котрі в легенді об'єднані в підкласи, підтипи, типи і класи. Починаючи від 1980, ландшафтні карти надруковано у шкіль. краєзн. атласах Київ., Донец., Рівнен., Вінн., Львів., Івано-Фр., Закарп., Чернів. та ін. областей. Ландшафтну карту Крим. п-ова уклад Г. Гришанков (окреслено ландшафтні рівні, пояси та яруси). Опубл. також карти Укр. Карпат: 1990 – Г. Міллером і О. Федірком (з видами ландшафтів) та 1999 – А. Мельником (на одній – види та типи ландшафтів, на ін. – види та підвиди місцевостей). 2009 у Нац. атласі України опубл. уточнені ландшафтні карти всієї укр. тер. (масштаб 1 : 25 000 000; О. Маринич, П. Шищенко, В. Пашенко, О. Петренко; зображено види ландшафтів, які в легенді об'єднані в роди, підтипи, типи і класи), Укр. Карпат (масштаб 1 : 1 000 000; А. Мельник; види місцевостей) і Крим. гір (масштаб 1 : 1 000 000; К. Позаченюк; види місцевостей). Стаціонарні ландшафтні дослідж. проводять на комплекс. геогр. стаціонарах, обладнаних спец. приладами, з метою вивчення функціонування та динаміки природ. територ. комплексів, переважно фацій, та здійснення моніторингу природ. середовища. Їх завдання полягає у поєднаному вивченні взаємодії між природ. компонентами через кількісне пізнання процесів обміну тепла, вологи, хім. елементів, орган. і мінерал. мас. Перші комплексні стаціонарні дослідж. в Україні 1892–1904 проводив [Г. Висоцький](#) у Велико-анадол. стаціонарі в степ. зоні. Довготривалі та найповніші стаціонарні ландшафтні спостереження здійснюють у Розтоц. ландшафтно-геофіз. (від 1969 – у Дубровиц. ландшафті Розточчя) та Чорногір. геогр. (від 1978 – у Чорногір. ландшафті Укр. Карпат) стаціонарах Львів. університету, Димер. фіз.-геогр. стаціонарі (від 1981 – у Київ. Поліссі) Інституту географії НАНУ (Київ) та Карадаз. ландшафтно-екол. стаціонарі (від 1983 – у Карадаз. ландшафті Крим. гір) Карадаз. природ. заповідника. Теор. основи Л., які отримали розвиток в Україні, заклали наприкінці 19 – на поч. 20 ст. рос. вчені [В. Докучаєв](#), [А. Краснов](#), [Г. Морозов](#), [Л. Берг](#), [Б. Полинов](#), Л. Раменський, А. Григор'єв, С. Калесник, укр. – Г.

Висоцький, С. Рудницький, Г. Танфільєв, П. Тутковський. Після 2-ї світової війни опублікували фундам. праці з Л.: рос. вчені – М. Солнцев, Б. Полинов, Д. Армад, В. Сочава, В. Преображенський, А. Ісаченко, К. Дьяконов, І. Мамай, нім. – Й. Шмітгюзен, К. Троль, Е. Нееф, латв. – А. Краукліс, груз. – Н. Беручашвілі, амер. – К. Зауер, укр. – К. Геренчук, П. Погребняк, [М. Веклич](#), О. Маринич, П. Підгородецький, В. Некос, Г. Швєбс, П. Шищенко, Г. Міллер, [В. Гуцуляк](#), В. Пащенко, [М. Гродзинський](#), В. Петлін. Результати ландшафт. дослідж. друкуються в «Українському географічному журналі», наук. зб. «Фізична географія та геоморфологія» і «Проблеми гірського ландшафтознавства» та ін.

Рекомендована література

1. Геренчук К. І. Основні проблеми фізичної географії. К., 1969;
2. Миллер Г. П. Ландшафтные исследования горных и предгорных территорий. Л., 1974;
3. Геренчук К. І., Раковська Е. М., Топчієв О. Г. Польові географічні дослідження. К., 1975;
4. Ісаченко А. Г. Прикладное ландшафтоведение. Ч. 1. Ленинград, 1976;
5. Його ж. Система основных понятий современного ландшафтоведения // География и современность: Сб. ст. Ленинград, 1982. Вып. 1;
6. Охрана ландшафтов: Толковый слов. Москва, 1982;
7. Петров К. М. Подводные ландшафты: теория, методы исследований. Ленинград, 1989;
8. Ісаченко А. Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. Москва, 1991;
9. Міллер Г. П. Польове ландшафтне знімання гірських територій: Навч. посіб. К., 1996;
10. Солнцев Н. А. Учение о ландшафте: Избр. тр. Москва, 2001;
11. Міхелі С. В. Основи ландшафтознавства. К., 2002;
12. Міллер Г. П., Петлін В. М., Мельник А. В. Ландшафтознавство: теорія і практика: Навч. посіб. Л., 2002;
13. Жучкова В. К., Раковская Э. М. Методы комплексных физико-географических исследований: Учеб. пособ. Москва, 2004;
14. Гуцуляк В. М. Ландшафтознавство: теорія і практика: Навч. посіб. Чц., 2005;
15. Гродзинський М. Д., Савицька О. В. Ландшафтознавство: Навч. посіб. К., 2008.

Бібліографічний опис:

Ландшафтознавство / А. В. Мельник// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-53166>. – Останнє поновлення : 2023.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).